

Marek Murawski, Dominik Krupiński, Rafał Szczęch

DUŻE GRUPY NOCLEGOWE BŁOTNIAKÓW ŁĄKOWYCH *CIRCUS PYGARGUS* WE WSCHODNIEJ POLSCE

Zjawisko formowania zbiorowych noclegowisk jest notowane u wielu gatunków szponiastych Accipitriformes. Takie zachowania spotyka się między innymi u kań rudych *Milvus milvus* (Hiraldo *et al.* 1993), kań czarnych *Milvus migrans* (Blanco 1994), kobczyków *Falco vespertinus* (Fehervari *et al.* 2014) lub błotniaków zbożowych *Circus cyaneus* (Clarke i Watson 1990, Kitowski 2005). Natomiast ciągle niewiele wiadomo o noclegowiskach błotniaków łąkowych *Circus pygargus* w warunkach wschodniej Polski, gdzie występują duże populacje lęgowe tego gatunku (Krupiński 2013, Krupiński *et al.* 2014). Z wielu regionów kraju brakuje danych o wieczornych skupiskach błotniaka łąkowego (kartoteki regionalne, inf. ustne), co ma związek m.in. z brakiem badań w tym zakresie lub niepublikowaniem takich danych.

Prezentowany materiał zebrano w rejonach występowania dość zwartych populacji lęgowych błotniaka łąkowego tj. Nizina Mazowiecka i Kotlina Biebrzańska. Pozwala to na częściowe opisanie tego zagadnienia. Zestawienie danych z wszystkich dużych noclegowisk na Nizinie Mazowieckiej przedstawiono w tabeli. Największe skupiska noclegowe na Mazowszu odnotowano w gminach Czernice Borowe i Olszanka.

Szczegółowe obserwacje przeprowadzono na noclegowisku w pobliżu miejscowości Załogi-Jędrzejki (M. Murawski). Na jednym z punktów obserwacyjnych ok. godz. 19.30 zauważono krążące nad polami błotniaki łąkowe (kilka osobników), których liczebność systematycznie rosła i tuż przed zachodem słońca stało liczyło 27 ptaków (tab.). Po zachodzie słońca błotniaki zaczęły przemieszczać się pojedynczo i w małych grupach w kierunku NE, następnie wszystkie uformowały „komin” na niedużej wysokości i krążyły w nim, oddalając się i znikając za polem kukurydzy. Już po zmroku zaczęły wracać w mocno rozproszonym i rozciągniętym stadzie, na pułapie kilkudziesięciu metrów. Przeleciały i zaczęły dość nerwowo i nisko krążyć nad miejscem, gdzie zauważono je po raz pierwszy, po czym zapadły na nocleg, na polu graniczącym z uprawą kukurydzy. Przypuszczalnie takie zachowanie wiązało się z 2-krotnym sprawdzeniem miejsca ostatecznego wyboru na nocleg. W drugiej połowie sierpnia 2016 ponownie stwierdzono w tym miejscu noclegowisko 17-19 błotniaków łąkowych oraz 11-13 błotniaków stawowych *Circus aeruginosus*. W grupie błotniaków łąkowych dominowały samice (7), zaś ptaki młode (3) oraz samce (4) stanowiły mniejszy udział; pozostałe osobniki nie zostały rozpoznane ze względu na ograniczoną widoczność. Formowanie tego noclegowiska było utrudnione przez prace polowe trwające do późnych godzin wieczornych – nocnych, stąd ptaki zapadały i podrywały się do lotu, szukając w pobliżu optymalnego terenu. Znamienne jest, że błotniaki nocujące tutaj w obu sezonach badawczych, koncentrowały się na tym samym polu,

na gołej ziemi uprawnej – po skoszonym zbożu, czyli bez osłony wyższej roślinności – tylko od strony wschodniej rosła wysoka uprawa kukurydzy.

D. Krupiński (dane niepubl.) prowadząc badania nad biologią błotniaka łąkowego stwierdził, że na wspólny nocleg zlatują się lęgowe, dorosłe osobniki po stratach lęgu oraz niełęgowe ptaki drugoroczne. Pod koniec sezonu lęgowe do ptaków dorosłych dołączają także ptaki młodociane. Pierwsze osobniki zaczynają zlatywać się już po godz. 18, ale największy szczyt zlotów przypada pomiędzy godz. 20 a 21. Wypłoszone mogą zmieniać miejsce noclegu nawet kilka razy w ciągu wieczora. W krajobrazie rolniczym błotniaki łąkowe nocują zazwyczaj na polach zbóż ozimych lub jarych, a w maju i czerwcu, kiedy roślinność nie jest jeszcze wysoka, w kartofliskach i na polach z kukurydzą. Noclegowiska mogą być zlokalizowane w pobliżu miejsc lęgowych, a nawet na polach z gniazdami błotniaka łąkowego.

Ciekawe dane dotyczące noclegowisk z doliny Biebrzy uzyskał R. Szczęch (dane niepubl.). W dniu 12 VI 2015 wyjątkowo duże stado noclegowe liczące co najmniej 34 ptaki obserwowano między Klimaszewnicą a Mścichami. Zlokalizowane było w szuwarze z pojedynczymi, częściowo uschniętymi łożami. Z kolei 5 VII 2016 w okolicach Wólki Piasecznej, około 20 km od poprzedniej lokalizacji, w ekotonie pomiędzy olsem a szuwarem z obumarłymi brzożami wykryto nocujące stado 35 os., wśród których prawdopodobnie były również pojedyncze błotniaki stawowe. W latach 2009-2012 mieszane noclegowiska błotniaka łąkowego i błotniaka stawowego liczące ok. 20 os. obserwowano na Bagnie Ławki, w okolicach „Carskiej Drogi”, na torfowiskach niskich. Ptaki nocowały tam na drewnianych tyczkach, wykorzystywanych do wyznaczania powierzchni badawczych przy pracach botanicznych, co jest zjawiskiem bardzo rzadkim dla błotniaków, ponieważ zwykle śpią na ziemi. Po usunięciu tyczek ptaki przestały tam nocować i prawdopodobnie przeniosły się na tzw. „Czarną Brzezinę” (część Bagna Ławki zwana „Małymi Ławkami”), gdzie przed rokiem 2009 istniała kolonia lęgowa błotniaka łąkowego. Mieszane stada noclegowe błotniaków stawowych (maksymalnie 12 os.) z wysokim udziałem błotniaków łąkowych (do 6 os.) obserwowano również pod Zamościem (Kitowski i Pieńkosz 2004, Kitowski 2007).

Z obszaru Lubelszczyzny znane są również duże grupy noclegowe błotniaka łąkowego. W pierwszej dekadzie czerwca 2008, na torfowisku Bagno Serebryjskie (Torfowiska Węglanowe koło Chełma) obserwowano noclegowisko złożone z dorosłych samców, ze szczytem liczebności 7 VI, które zgromadziło 20 ptaków (T. Buczek inf. ustna). W latach 1990. tamże obserwowano stado noclegowe liczące maksymalnie 16 samców (Kitowski 2004).

Noclegowiska błotniaków łąkowych zlokalizowane głównie nad Biebrzą oraz na Nizinie Mazowieckiej należałoby uznać za największe skupiska noclegowe tego gatunku w Polsce. Pokrywa się to z mapą rozmieszczenia najliczniejszych lokalnych populacji lęgowych w kraju, położonych m.in. na terenie mezoregionów Wysoczyzny Siedleckiej, Ciechanowskiej oraz Kolneńskiej, graniczącej z Kotliną Biebrzańską (Krupiński *et al.* 2014). Interesujące, że poza doliną Biebrzy są to obszary

wysoczyznowe z dominacją pól uprawnych. Duże grupy noclegowe, które obserwowano w dolinie Biebrzy w trakcie sezonu lęgowego, mogą pochodzić z kolonii lęgowych położonych w naturalnych siedliskach. Po stracie lęgów nie wykluczone jest zasilanie populacji biebrzańskiej przez ptaki z krajobrazu rolniczego.

Tab. Wykaz największych noclegowisk błotniaka łąkowego *Circus pygargus* zlokalizowanych na Nizinie Mazowieckiej

Table. List of the largest roosts of the Montagu's Harrier located in the Mazovian Lowland. (1) – Date, (2) – Location, (3) – Commune, (4) – Number of individuals, (5) – Observers

Data (1)	Lokalizacja (2)	Gmina (3)	Liczba osobników (4)	Obserwatorzy (5)
13 VIII 2015	Załogi-Jędrzejki	Czernice Borowe	27	M. Murawski
14 VII 2012	Korczówka-Kolonia	Olszanka	25	D. Krupiński
sierpień 2016	Załogi-Jędrzejki	Czernice Borowe	17-19	M. Murawski
23 VII 2007	Bejdy	Olszanka	17	D. Krupiński, P. Zabłocki, M. Wolny
8 VII 2008	Bagienice Nowe	Kuczbork-Osada	16	G. Kamiński
13 VII 2012	Ukazy	Stara Kornica	15	D. Krupiński
10 VIII 2008	Niechłonin	Płońnica	12	G. Kamiński
13 VIII 2010	Sadykierz	Rzeczyca	11	Sz. Kielan
20 VII 2012	Sadykierz	Rzeczyca	10	Sz. Kielan
22 VIII 2014	Klimonty	Mordy	10	M. Cmoch

Błotniak łąkowy tworzy bardzo duże koncentracje noclegowe na zimowiskach. W Afryce notowane były grupy 70-200 os. (Senegal, Kenia). Największe stado stwierdzono w Senegal, w pobliżu Darou Khoudoss, gdzie nocowało ok. 1300-1500 os. (Zwarts *et al.* 2009). Rekordowe skupisko liczące do 3000 ptaków, zlokalizowano na mieszanym noclegowisku w Parku Narodowym Velavadar w Indiach, z czego 15-25% stanowiły błotniaki stepowe *Circus macrourus*, niewielki odsetek stanowiły błotniaki stawowe, zaś zdecydowanymi dominantami były błotniaki łąkowe – ok. 2000 os. (Clarke 1996, Clarke *et al.* 1998).

Znaczenie zbiorowych noclegowisk jest różnie interpretowane. Najprawdopodobniej pełnią one kilka funkcji. Jednak dwie wydają się najistotniejsze. Uważa się, że przede wszystkim noclegowisko pełni funkcję „centrum informacyjnego”, które pozwala niedoświadczonym (młodym) ptakom podążać za doświadczonymi (dorosłymi) osobnikami na zasobne żerowiska (Ward i Zahavi 1973, Beauchamp 1999, Kitowski 2007). Sądzi się także, że noclegowisko pozwala

obniżyć presję drapieżników, ponieważ ptaki z korowych części stada stanowią barierę dla osobników nocujących w jego rdzeniowej strefie (Beauchamp 1999).

Dziękujemy Andrzejowi Dombrowskiemu i Sławomirowi Chmielewskiemu za cenne uwagi w trakcie pisania niniejszej pracy. Koledzy: Krzysztof Antczak, Tomasz Buczek, Sławomir Chmielewski, Maciej Cmoch, Andrzej Dombrowski, Grzegorz Kamiński, Szymon Kielan, Jerzy Lewtak, Jan Lontkowski, Michał Polakowski, Piotr Szczypiński, Marek Twardowski służyli konsultacją oraz udzielili informacji ze swoich regionów. Wszystkim wymienionym osobom oraz recenzentom składamy podziękowania.

Literatura

- Beauchamp G. 1999. The evolution of communal roosting in birds: origin and secondary losses. *Beh. Eco.* 10, 675-687.
- Blanco G. 1994. Seasonal abundance of Black Kites associated with the rubbish dump of Madrid, Spain. *J. Raptor Res.* 28: 242-245.
- Clarke R., Watson D. 1990. The hen harrier *Circus cyaneus* winter roost survey in Britain and Ireland. *Bird Study* 37: 80-100.
- Clarke R. 1996. Preliminary observations on the importance of a large communal roost of wintering harriers in Gujarat (NW India) and comparison with a roost in Senegal (W Africa). *J. Bombay Nat. Hist. Soc.* 93: 44-50.
- Clarke R., Prakash V., Clark W. S., Ramesh N., Scott D. 1998. World record count of roosting harriers (*Circus*) in Blackbuck National Park, Velavadar, Gujarat, North-West India. *Forktail* 14: 70-70.
- Fehervari P., Lazár B., Palatitz P., Solt S., Nagy A., Prommer M., Nagy K., Harnos A. 2014. Pre-Migration Roost Site use and Timing of Postnuptial Migration of Red-Footed Falcons (*Falco vespertinus*) Revealed by Satellite Tracking. *Ornis Hun.* 22, 1: 36-47.
- Hiraldo F., Heredia B., Alonso J. C. 1993. Communal roosting of wintering red kites *Milvus milvus* (Aves, Accipitridae): social feeding strategies for the exploitation of food resources. *Ethology* 93, 2: 117-124.
- Kitowski I. 2004. Observations on the behaviour of male Montagu's Harrier *Circus pygargus* at communal roosts during post-fledging period: a case study. W: Chancellor R. D., Meyburg B. U., *Raptors Worldwide*. WWGBP, Budapest, s. 829-834.
- Kitowski I. 2005. Behaviour of hen harrier on communal roost in East Poland. *Berkut* 14, 2: 214-220.
- Kitowski I. 2007. The roost and roosting behaviour of Eurasian Marsh Harriers *Circus aeruginosus* during autumnal migration in eastern Poland. *Pak. J. Biol. Sci.* 10, 5: 734-740.
- Kitowski I., Pieńkosz M. 2004. Godne ochrony zbiorowe noclegowisko błotniaka stawowego *Circus aeruginosus* w okolicach Zamościa (południowo-wschodnia Polska). *Chrońmy Przyr. Ojcz.* 60, 3: 109-114.

- Krupiński D. 2013. Błotniak łąkowy *Circus pygargus*. W: Zawadzka D., Ciach M., Figarski T., Kajtoch Ł., Rejt Ł. Materiały do wyznaczania i określania stanu zachowania siedlisk ptasich w obszarach specjalnej ochrony ptaków Natura 2000. GDOŚ, Warszawa. 35-40.
- Krupiński D., Lewtak J., Kuczyński L. 2014 msc. Krajowy Plan Ochrony Błotniaka łąkowego. Towarzystwo Przyrodnicze Bocian, Warszawa.
- Ward P., Zahavi A. 1973. The importance of certain assemblages of birds as „information-centres” for food-finding. *Ibis* 115, 4: 517-534.
- Zwarts L., Bijlsma R. G., van der Kamp J., Wymenga E. 2009. Living on the edge: Wetlands and birds in a changing Sahel. KNNV Publishing, Zeist, The Netherlands.

Adresy autorów:

Marek Murawski, ul. Armii Krajowej 18/22, 06-400 Ciechanów,

e-mail: merops@vp.pl

Dominik Krupiński, Rakowiska, ul. Budziszewska 26, 21-500 Biała Podlaska,

e-mail: dominik@bocian.org.pl

Rafał Szczęch, ul. Załońska 31, 17-111 Boćki, e-mail: rafalszczech83@op.pl

**LARGE GROUPS OF THE MONTAGU’S HARRIER *CIRCUS PYGARGUS*
ROOSTING IN EASTERN POLAND****Summary**

So far, the communal roosting of the Montagu’s Harrier *Circus pygargus* is poorly known. The largest breeding populations of this species known from Poland occur in the Mazovian Lowland and in the Biebrza Basin. Also the largest roosting assemblages of the the Montagu’s Harrier were recorded there in mixed groups with the Marsh Harrier *Circus aeruginosus*. It is likely that such large assemblages of birds reduce predation risk, and are so called „information centres” for young individuals

Key words: Montagu’s Harrier, roosting sites, Poland.